

СТРУКТУРА МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

У статті проаналізовано структуру методичної компетентності вчителя через систему компонентів, рівнів та елементів, визначено найбільш довершені та презентовано авторську структуру методичної компетентності вчителя.

Ключові слова: компетентнісний підхід, професійна компетентність, методична компетентність, структура методичної компетентності вчителя.

Нова парадигма освіти України орієнтована на розвиток і потреби особистості, зміни в галузі економіки, політики, соціальної сфери та освіти. Це визначило необхідність корінної зміни структури та змісту підготовки фахівців. Ключова роль у процесі модернізації освіти належить кваліфікованим, підготовленим на сучасному рівні педагогам, що забезпечать входження України у світовий освітній простір. У зв'язку з цим постала потреба у компетентному вчителі, спроможному ефективно діяти, розв'язувати стандартні та проблемні задачі, який володіє інноваційними освітніми технологіями і з перших днів перебування дитини в школі проявить себе по відношенню до неї як професіонал. З позиції компетентнісного підходу рівень освіти визначається здатністю вирішувати проблеми та професійні завдання різної складності на основі наявних знань та досвіду.

Більшість вітчизняних та зарубіжних учених (Є. Азімов, Н. Бібік, Л. Ващенко, І. Зимняя, Б. Ельконін, Н. Кузьміна, Л. Карпова, М. Кадемія, А. Коломієць, О. Локшина, І. Малова, А. Маркова, Л. Мітіна, О. Овчарук, Є. Павлютенков, Л. Парашенко, О. Пометун, І. Прокопенко, С. Раков, І. Родигіна, О. Савченко, Г. Тарасенко, С. Трубочева, А. Хугорський, М. Чошанов, В. Шахов, А. Щукін та ін.) одностайні у визначенні мети професійної освіти майбутніх учителів – формування професійної компетентності. Незважаючи на різні погляди щодо трактування поняття "професійна компетентність вчителя", його змісту, номенклатури складників, рівневої організації, більшість дослідників одностайні в його визначенні проблеми професійної компетентності вчителя (Н. Кузьміна, І. Зимняя, А. Кузьминський, Н. Тарасенкова, С. Скворцова, І. Малова, І. Акуленко, О. Лебедева, Т. Руденко, О. Зубков, Л. Мітіна та ін.) виділяють у її складі методичну компетентність як окремого її виду.

Дефініцію методичної компетентності вчителів досліджували: О. Бігич, Є. Азімов, А. Щукін, Т. Тамбовкіна, Т. Ощепкова, М. Пролигіна, Д. Старкова, І. Михалевська, Н. Соколова (у галузі навчання учнів початкової школи іноземної мови); О. Лебедева, Є. Мисечко, О. Ткаченко, В. Рудніцький (у галузі викладання фізики); І. Акуленко, А. Кузьминський, В. Моторіна, С. Скворцова, Н.Тарасенкова, А. Щербаков, Т. Мамонтова (у галузі викладання математики), С. Скворцова, Н. Глузман, Т. Руденко, О. Борзенкова та ін. (у галузі викладання математики в початковій школі). Одностайної думки щодо визначення цього поняття досі немає.

Більшість учених розглядають методичну компетентність учителя через оволодіння ним системи компонентів: знань, умінь, навичок з урахуванням індивідуальних якостей особистості (Н. Кузьміна, І. Малова, С. Скворцова, Н. Глузман, Л. Банашко, І. Зимняя, О. Борзенкова, Т. Руденко, Н. Цюлюпа, Т. Мамонтова, О.Бігич та ін.). Але існує інша позиція, за якою методичну компетентність слід розуміти як готовність учителя до проведення занять та до творчої самореалізації (С. Скворцова, І. Ковальова). Важливість набуття практичного досвіду підкреслено в працях І. Зимньої, С. Скворцової [9, С.119-124] та Н. Цюлюпи.

Таким чином, користуючись термінами "методична компетентність", "дидактико-методична компетентність", "методико-математична компетентність" та "професійно-методична компетентність" ці вчені розмежовують поняття "компетентність" та "компетенція". Вони майже одностайні в розумінні сутності цієї категорії, як такої, що являє собою систему дидактико-методичних знань та вмінь, спроможності результативно діяти, ефективно розв'язуючи методичні задачі, що виникають під час навчання учнів окремого предмета.

Очевидно, користуючись різними термінами ці дослідники розкривають одне і те саме поняття. Ми будемо оперувати терміном "методична компетентність". На нашу думку, – це багатокomпонентна система, яка включає знання, вміння та навички, практичний досвід у галузі методики, готовність та спроможність ефективно розв'язувати стандартні та проблемні методичні задачі та здатність до творчої самореалізації і постійного самовдосконалення.

Як бачимо, методична компетентність учителя представляє собою інтегральну багаторівневу професійну характеристику його особистості. Тому більшість учених зміст поняття методичної компетентності розкриють через її структуру. Науковці по-різному визначають структуру методичної компетентності вчителя: через систему компонентів, рівнів або елементів. Між тим, єдиної загальноприйнятої структури методичної компетентності вчителя досі не існує.

Тому **метою дослідження** є здійснити аналіз та уточнення структури методичної компетентності вчителя та схарактеризувати авторську структуру цього поняття.

Аналіз наукової літератури дозволяє визначити декілька підходів до визначення структури методичної компетентності вчителя. Перша група вчених (О. Борзенкова, С. Івашьова, А. Кузьминський, Н. Тарасенкова, І. Акуленко, Т.Руденко, О. Маркушевська, В. Адольф та ін.) розглядають структуру методичної компетентності через систему взаємообумовлених компонентів. Друга група – через рівні методичної компетентності (Т.Мамонтова, О. Красикова та ін.). Третя група науковців виділяють певну сукупність елементів методичної компетентності (О. Зубков, О.Нагреллі, Т.Кочарян, О.Лебедева та ін.). Розглянемо більш докладно праці цих учених (таблиця 1).

Таблиця 1

Структура методичної компетентності вчителя

I.	Компоненти методичної компетентності
----	--------------------------------------

1.	О. Борзенкова	Концептуальний (науковий); Рефлексивний; Інтегративний
2.	С. Івашнєва	Технологічний; Когнітивний; Особистісно-мотиваційний
3.	А. Кузьминський, Н. Тарасенкова, І. Акуленко,	Гносеологічний; Аксиологічний; Праксеологічний; Професійно-особистісний
4.	О. Маркушевська, Т. Руденко	Мотиваційно-ціннісний; Когнітивний; Змістовно-операційний; Рефлексивно-оцінний
5.	В. Адольф	Особистісний; Діяльнісний; Пізнавальний
II.	Рівні методичної компетентності	
1.	О. Красикова	1. Компетенція у педагогічній та управлінській діяльності. 2. Компетенція у плануванні та здійсненні навчального процесу.
III.	Елементи методичної компетентності	
1.	О.Зубков	Методичне мислення. Методична культура. Методична творчість.
2.	О.Нагреллі	Методичне мислення. Методична культура. Методична творчість. Методична рефлексія.

О. Борзенкова, характеризуючи структуру методико-математичної компетентності вчителя, виділяє такі її компоненти:

- Концептуальний (науковий) який включає психологічні, дидактичні, математичні, методичні науково-дослідні знання; передбачає розуміння теоретичних основ наукових галузей знань, у тому числі, знання основ майбутньої професії (теорії навчання, виховання і всебічного розвитку молодших школярів) ;

- Рефлексивний - вміння застосовувати отримані знання, демонструвати методичні вміння і навички практичної роботи в процесі навчання молодших школярів математики;

- Інтегративний - здатності до інтеграції різних галузей знань у процесі пізнання довколишнього світу, здійсненні пізнавальної функції навчання, прагнення до професійного творчості та професійного зростання [2, с.108].

Як бачимо, другий компонент зустрічається також і у структурі Т.Руденко та О.Маркушевської, який визначається вже як рефлексивно-оцінний. Цей компонент характеризується такими вміннями:

- вміння оцінювати результати педагогічної діяльності, навчально-виховного процесу в рамках особистісної парадигми;

- самооцінка, вміння проводити самоаналіз;

- вміння рефлексувати власні навчально-педагогічні дії;

- вміння вибирати альтернативні способи вирішення навчально-педагогічних задач та ін.

Спираючись на дослідження, присвячені проблемі педагогічної рефлексії (В. Краєвський, А. Маркова та ін), ми це поняття будемо трактувати як осмислення вчителем основ своєї діяльності, в ході якого здійснюється оцінка та переоцінка своїх власних здібностей, професійних дій і т.ін.

Т. Руденко [8] та О. Маркушевська [6] виділяють мотиваційно-ціннісний компонент і розглядають його як системоутворюючий при підготовці вчителя, що включає систему мотивів, що виражають усвідомлене спонукання до діяльності (С. Рубінштейн), в тому числі і до навчальної, сукупність усіх психічних моментів, якими визначається поведінка людини в цілому. Цей компонент забезпечує спрямованість на ціннісне засвоєння знань і самовдосконалення в професійній галузі, включає в себе як мотиви, так і цінності, пов'язані з майбутньою професією вчителя початкових класів в умовах особистісно орієнтованої освіти.

Наступними компонентами, за структурою О. Маркушевської, є когнітивний, це складна система пізнавальних розумових конструктів; операційний, що підрозділяється на змістовно-операційні (інтелектуальні, організаційні та комунікативні вміння і здібності) і операційно-діяльнісні вміння (досвід практичного застосування тих знань, які були представлені в когнітивній компоненті). Цих поглядів дотримується С. Івашнєва, розглядаючи структуру методичної компетентності вчителя іноземної мови як систему таких компонентів:

- технологічний (дидактичні вміння та навички, вміння проводити уроки з даною віковою групою дітей; вміння та навички використання дидактичних ігор; навички психолого-педагогічного прогнозування успішності навчальної діяльності на основі психологічного тестування);

- когнітивний (знання психолого-педагогічних особливостей певної вікової групи; знання іноземної мови; знання дидактики початкової школи та методики навчання іноземної мови в початковій школі);

- особистісно-мотиваційний (емоційне ставлення, бажання, зацікавленість в роботі з даною віковою категорією учнів, ставлення до підвищення кваліфікації, самоосвіти).

Аналогічні структурні компоненти щодо методичної компетентності вихователя дошкільного навчального закладу визначено у праці В. Адольфа:

- особистісний компонент автор співвідносить з вміннями, пов'язаними з психологічним боком особистості педагога: комунікативні, перцептивні, рефлексивні.

- діяльнісний компонент містить здобуті професійні знання та вміння, вміння актуалізувати їх у слушний момент і використати в процесі реалізації своїх професійних функцій. Також він передбачає оволодіння вихователем дослідними і творчими вміннями.

- пізнавальний (когнітивний) компонент ґрунтується на вміннях, складових теоретичної підготовки вихователя: аналітико-синтегичні (вміння аналізувати програмно-методичні документи, виявляти методичні проблеми та визначати шляхи їх вирішення, вміння класифікувати, систематизувати методичні знання); прогностичні (вміння прогнозувати ефективність обраних засобів, форм, методів і прийомів, вміння застосовувати методичні знання, вміння, навички в

нових умовах); конструктивно-проектувальні (уміння структурувати і вибудовувати процес навчання, відбирати зміст і форми проведення занять, підбирати методики, методи і прийоми, вміння планувати методичну діяльність) [1, с.29].

Структуру методичної компетентності вчителя математики вдало визначено в дослідженнях А. Кузьминського, Н. Тарасенкової, С.Скворцова та І. Акуленко. Науковці виділяють такі компоненти: гносеологічний (адекватне сприймання, осмислення, відображення, пізнання й конструювання процесу навчання математики); аксіологічний (суб'єктивна ціннісна позиція вчителя у навчально-виховному процесі); праксеологічний (методичні знання, вміння й навички та досвід їхнього застосування); професійно-особистісний компоненти (професійні психолого-педагогічні якості) [5, с.221-224]

Дещо відрізняється структура методичної компетентності за О. Красиковою, яка представляє її двома рівнями, а саме: компетенція у педагогічній та управлінській діяльності та компетенція в плануванні та здійсненні навчального процесу, перший з яких реалізується через операційно-структурні (гностична, організаторська, конструктивно-плануюча) функції, а другий - через цілеспрямовані (комунікативна, виховує, розвиває) функції. Безумовно, ми підтримуємо розуміння автора щодо важливості управлінської компетенції, що виражається в умінні методично правильно планувати та організовувати навчально-виховний процес [4, с. 24].

Подальший аналіз наукових досліджень дозволив виявити відмінний погляд на складові методичної компетентності вчителя. Автором цих досліджень є О. Зубков, який виділив такі елементи методичної компетентності вчителя: методичне мислення, методичну культуру та методичну творчість.

Двом першим складникам автор надає перевагу в розвитку методичної компетентності вчителя. На думку автора, методичне мислення – це мислення, що забезпечує вміння викладача застосовувати наявні знання для реалізації цілей виховання і навчання відповідно до методичної теорії та конкретних умов навчання. Воно виявляється в способах постановки і вирішення педагогічних завдань стратегічного, тактичного та оперативного плану.

Методична культура, на думку О. Зубкова, служить інтегрованим показником ефективності праці вчителя. У свою чергу, її потрібно розуміти як вищу форму активності і творчої самостійності, як стимул і умову вдосконалення навчального процесу, як передумову для виникнення нових методичних ідей та шляхів їх вирішення. Методична культура вчителя виступає як суб'єктний аспект його професійної діяльності, як здатність узагальнювати методичний досвід у своїй діяльності. *А методична творчість* розглядається ним як майстерність, і мистецтво, обумовлене індивідуальністю вчителя, умінням формувати і розвивати знання, зацікавити учнів наукою [3, с.89-92].

Таким чином, учитель, що поєднує в собі методичне мислення, методичну культуру і методичну творчість, здатний створювати нові інноваційні методичні продукти, які необхідні педагогічній громадськості. Поєднання всіх цих якостей О. Зубкову дозволяє стверджувати, що у вчителя сформована методична компетентність, він орієнтується у змінах, які відбуваються в цей час в освіті. Але дослідник не виділив рефлексивний компонент методичної компетентності. Тому більш вдалою, на наш погляд, виявилася класифікація О.Нагреллі. До загальних структурних елементів методичної компетентності вчителя, таким як методична культура, методичне мислення та методичне творчість, автор відносить методичну рефлексію як компонент професійно-педагогічної рефлексії.

Методична рефлексія вчителя, на думку О. Нагреллі, пов'язана із особливостями методичної діяльності, з оцінкою власного досвіду, переглядом і проектування засобів і засобів методичної діяльності в разі негативної оцінки і має суттєвий вплив на формування методичної компетентності вчителя [7, С.60-63].

Спираючись на дослідження О. Зубкова, Т. Кочаряна, О. Лебедевої, О. Нагреллі та ін., ми дійшли висновку, що дослідники залишили поза увагою саме змістовий компонент методичної компетентності вчителя (дидактико-методичні знання та вміння).

Висновки. Таким чином, аналіз наукової літератури дозволив визначити власну структуру методичної компетентності вчителя, що включає такі взаємозумовлені компоненти: мотиваційний, професійно-особистісний, гносеологічний, когнітивний, професійно-діяльнісний та рефлексивно-оцінний.

Перспективу подальшого дослідження цієї проблеми вбачаємо у визначенні педагогічних умов розвитку та рівнів сформованості методичної компетентності вчителя початкових класів у галузі викладання математики в початковій школі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адольф В.А. Теоретические основы формирования профессиональной компетентности учителя: автореф. дис. ... докт. пед. наук / В.А. Адольф. - Москва, 1998. - 49 с.
2. Борзенкова О. О. Формирование методико-математической компетентности будущего учителя начальных классов: дис. канд. пед.наук. 13.00.08 / О. А. Борзенкова. – Самара, 2007, 224 с.
3. Зубков О. Л. Развитие методической компетентности учителей в условиях модернизации общего образования. Автореф. дис. канд. пед. наук / А.Л. Зубков. - Екатеринбург, 2007 – 169 с.
4. Красикова О.Н. Кейс-метод в структуре и содержании методической компетенции лингвиста-преподавателя: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Е.Н. Красикова. – Ставрополь, 2009. - 151 с.
5. Кузьминський А. І. Наукові засади методичної підготовки майбутнього вчителя математики / Кузьминський А.І., Тарасенкова Н.А., Акуленко І.А. – Черкаси: Вид. Від.ЧНУ ім. Б.Хмельницького, 2009. – 320 с.
6. Маркушевська О. О. Дидактико-методическая подготовка будущих учителей начальных классов к личностно ориентированной педагогической деятельности : Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Е.А. Маркушевська. – Волгоград, 2003. – 237 с.
7. Нагрелли О.А. Модель формирования методической компетентности учителей в системе повышения квалификации [Текст] / Е. А. Нагрелли // Интеграция методической (научно-методической) работы и системы

повышения квалификации кадров : материалы IX Всеросс. науч.-практ. конф. : в 7 ч., Ч. 5 / Академия пов. квал. и проф. перепод. работ. образ.; Челяб. ин-т перепод. и пов. квал. работ. образ. – М.; Челябинск : Изд-во "Образование", 2009. – С. 60-63.

8. Руденко Т. Б. К вопросу об особенностях дидактико-методической компетентности учителя начальных классов [Электронный ресурс] / Т.Б. Руденко. – Режим доступа: <http://journal.sakhgu.ru/work.php?id=18>.

9. Скворцова С.О. Теоретична та практична готовність як складові методичної компетентності вчителя математики / С.О. Скворцова // Теорія та методика навчання математики, фізики, інформатики: збірник наукових праць. Випуск VIII; в 3-х томах. – Кривий Ріг: Видавничий відділ НМетАУ, 2010. – Т.1: Теорія та методика навчання математики. С. 119-124
